

Hans Ruijssenaars en D.E.C. Knuttel

Knuttel (1857-1926) was als Rijksbouwmeester verantwoordelijk voor het ontwerp en de bouw van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel aan de Bezuidenhoutseweg 30 in Den Haag, dat in 1917 werd opgeleverd. Corjan van der Peet en Guido Steenmeijer beschrijven hem in hun standaardwerk over de Rijksgebouwendienst als een 'vergeten Rijksbouwmeester'. Zijn capaciteiten, aldus Steenmeijer, 'lagen hoofdzakelijk op het organisatorische en bestuurlijke vlak. Hij was een zakelijk doch plooibaar bureauhoofd en gaf jonge architecten volop de gelegenheid zich te ontwikkelen'. Zijn reputatie als ontwerper wordt overschaduwd door de faam van twee voorgangers, J. van Lokhorst en C.H. Peters, beiden getalenteerde leerlingen van de grote P.J.H. Cuypers. Zijn leeftijdgenoot H.P. Berlage (1856-1934) bracht in 1903 een ommekeer in de Nederlandse architectuur teweeg met zijn Amsterdamse beursgebouw en sommige opvolgers als G. Friedhoff beschikten over een meer persoonlijke signatuur.

Knuttel bekleedde de functie van Rijksbouwmeester van 1892 tot 1923, een verwarrend tijdperk waarin architecten werden gedwongen tot het maken van keuzes. De neostijlen van Cuypers, Lokhorst en Peters waren rond 1900 ten grave gedragen, maar een dominante nieuwe richting in de bouwkunst diende zich nog niet aan. Knuttel wist zich niet goed raad met dat probleem, net als vele anderen. Het ministeriegebouw aan de Bezuidenhoutseweg brengt zijn vertwijfeling perfect tot uitdrukking. Aan de straatzijde heeft hij gekozen voor een ouderwetse monumentale voorgevel, waarachter uiteraard de representatieve vertrekken liggen, terwijl de werkvertrekken voor het toen al betrekkelijk talrijke ambtelijke werkvolk zijn ondergebracht in een bijna Spartaans zakelijk bouwdeel daarachter, rond een bijzonder onaangename binnenplaats.

Het ligt bijna voor de hand om het gebouw van Knuttel aan te duiden als een karakterloze oplossing. Maar Hans Ruijssenaars heeft juist de wankelmoedigheid van het ontwerp opgevat als een kwaliteit. Bij zijn ingrijpende verbouwing aan het eind van de twintigste eeuw is het monumentale front van Knuttel gerespecteerd, misschien mede omdat het ambt van de minister nog altijd enig aanzien heeft. Het achterliggende bouwdeel, met de ambtelijke werkvertrekken is echter getransformeerd – en aanzienlijk uitgebreid – tot een volkomen eigentijds kantoorgebouw. Anders dan in 1917 weten hedendaagse ministers dat hun ondergeschikten essentieel zijn voor het functioneren van een ministerie. Een optimale werkomgeving is derhalve vereist, waarbij de klassieke hiërarchische ordening van het personeel de onderlinge communicatie alleen maar belemmert.

Door de onbruikbare binnenplaats van Knuttel te overkappen en op de begane grond geheel open te breken, is Ruijssenaars erin geslaagd om het gebouw een centrale verkeersruimte te geven waarin oud en nieuw tot een werkelijke architectonische synthese komen. Hier ligt in feite het kloppende hart van het ministerie, niet in de kamer van de minister. De oplettende beschouwer ziet ook dat de architect ernaar heeft gestreefd om het gehele gebouw met een aantal zichtlijnen tot een begrijpelijke eenheid te maken, waarbij zelfs het fraaie park aan de achterzijde tot spreken komt.

Verbouwingen zijn eigenlijk zelden of nooit een succes. Meestal wordt het bestaande gebouw geweld aangedaan en zijn de nieuwe toevoegingen niet goed. Het Ministerie van Economische Zaken dat Ruijssenaars heeft ontworpen, uitgaande van het gebouw van Knuttel, is de spreekwoordelijke uitzondering die de regel bevestigt. Er is werkelijk iets nieuws ontstaan, een verrijking van de Nederlandse bouwkunst. Afgezien van de bijzonder

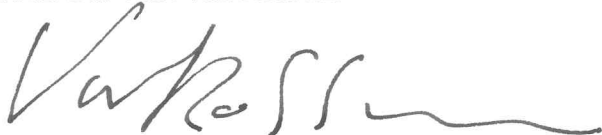
trefzekere functionele ingrepen in het casco uit 1917 is dit in belangrijke mate te danken aan het zeer persoonlijke handschrift van Ruijssenaars. Natuurlijk is hij een modernist, zoals al zijn generatiegenoten, maar zijn modernisme onderscheid zich door een onmiskenbare eigenzinnigheid. Dit komt vooral tot uitdrukking in de afwerking en de detaillering, zoals het witgeschilderde metselwerk en de slanke stalen kolommen, een zekere lichtvoetigheid en een bijna feilloos gevoel voor de poëzie van lichtval.

Over alle details kan hier niet uitgeweid worden. Maar de meest briljante vondst moet wel ter sprake komen: de poortjes en poorten die op de begane grond zijn ontworpen om de binnenplaats rondom toegankelijk te maken. Dit waren ordinaire raamopeningen onder een ronde ontlastingsboog. Het was natuurlijk veel goedkoper geweest om alleen de borstweringen onder de ramen weg te zagen. De openingen zijn echter breder gemaakt, zodat de gemetselde ontlastingsboog ondersteund moest worden door een stalen latei die aan beide zijden wordt gedragen door twee stalen zuiltjes. De gemakzuchtige criticus kan dit afdoen als postmodernisme, maar juist hier reikt Ruijssenaars Knuttel collegiaal de hand. Hij introduceert een bijna classicistisch motief in het nieuwe atrium, dat refereert aan de vormtaal die Knuttel dierbaar was, zij het geheel in eigentijdse materialen. Zo geven de openingen expressie aan de meest wezenlijke ingreep in het gebouw, door een brug te slaan tussen de bouwkunst uit twee verschillende tijdperken.

Zoals uit het voorliggende verbouwingsplan blijkt, ligt het in de bedoeling om deze veel geprezen verbouwing van Ruijssenaars teniet te doen. Dit schaadt niet alleen het persoonlijkheidsrecht van Ruijssenaars maar ook, zoals het bouwhistorisch onderzoek uit 2011 aangeeft, wordt een bijzonder interessant rijksmonument ernstig aangetast. De monumentale waarde, aldus de bouwhistorici, is juist gelegen in de complexe maar tegelijkertijd volkomen overtuigende relatie tussen oud en nieuw. Het streven om het oorspronkelijke gebouw van Knuttel uit 1917 nu weer terug te brengen, expliciet verwoord door de architecten van het voorliggende verbouwingsplan, weerstreeft op een onbegrijpelijke wijze de ontwikkeling van de restauratietheorie gedurende de twintigste eeuw. Het is tegenwoordig goed gebruik om verbouwingen en latere toevoegingen in een oud gebouw te respecteren als legitieme onderdelen van het monument.

Niet alleen als hoogleraar architectuurgeschiedenis maar ook als medewerker, sinds 1997, van de Amsterdamse monumentenzorg, kan ik de voorgenomen plannen alleen maar met klem veroordelen. Natuurlijk wordt het gebouw van Knuttel niet werkelijk terug gerestaureerd naar de situatie van 1917. Dan zou het onbruikbaar zijn. Men neemt zonder dwingende noodzaak een aantal wezenlijke onderdelen van Ruijssenaars weg uit het gebouw, maar het atrium moet wel behouden blijven, de zo karakteristieke binnenplaats van Knuttel komt niet terug. Dan resteert wat Ruijssenaars zo knap had weten te vermijden: een slechte verbouwing.

Prof. Dr. V.T. van Rossem

Amsterdam 12 maart 2015

Gemeente Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie

prof. dr. Vincent van Rossem
Architectuurhistoricus

Telefoon 020 251 4954
Fax 020 251 4999

Herengracht 482
Postbus 10718
1001 ES Amsterdam

v.vanrossem@bma.amsterdam.nl
www.bma.amsterdam.nl

